
(Ne)ravnoteža društveno-kulturnih i odgojno-obrazovnih vrijednosti

---

Dijana Vican¹

Sažetak

Društveno-kulturne vrijednosti prožimaju svako društvo, što implicira vrijednosno prožimanje svakog odgojno-obrazovnog sustava. Što su vrijednosne razlike u društvenim okruženjima veće, nastojanja obrazovnih politika idu k reformskim procesima uvođenjem novih obrazovnih načela (europska dimenzija obrazovanja, demokratizacija obrazovanja, pedagoški pluralizam) ili novih pedagoških koncepata (interkulturno obrazovanje, inkluzivno obrazovanje, građanski odgoj i dr.).

Rezultati najnovijeg istraživanja europskih vrijednosti (*European Value Study*, EVS, 2017. – 2022.) dobiveni na upitniku primijenjenom na svjetskom uzorku (*World Values Survey*, WVS,

2017. – 2022.) te vrijednosna isprepletenost tradicionalnih i sekularno-racionalnih vrijednosti, vrijednosti preživljavanja i samoizražavanja (URL 1.) jesu podloga za promišljanje o implikacijama složenosti vrijednosnih elemenata na odnose među generacijama i reformske procese u sustavu formalnog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj. Intenzitet promjena postaje izazov odgoja i obrazovanja za budućnost; izazov u smislu (ne)ravnoteže društveno-kulturnih vrijednosti i reformskih procesa u sustavu odgoja i obrazovanja, te (ne)ravnoteže zakonitosti odrastanja, razvoja, odgoja i obrazovanja djece i mladih.

Sadržajno-analičkim pristupom autorica raspravlja načine na koje se vrijednosna (ne)ravnoteža, zbog sve dominantnije liberalizacije društva i gospodarstva, odražava na *sustavno* obrazovanje izazivajući diskontinuitete u zakonitostima cjelovitog razvoja djece i mladih. Budući da se vrijednosti realiziraju kroz odnose, a odnosi su u samoj srži tijeka odrastanja i razvoja djece i učenika, autorica ukazuje na poljuljanu ravnotežu vrijednosti među različitim odgojno-obrazovnim čimbenicima, osobito obitelji i škole.

Ključne riječi: odgojno-obrazovne vrijednosti, društveno-kulturne vrijednosti, sustavno obrazovanje, moralne odlike osobnosti, cjeloživotno učenje

1. Uvod

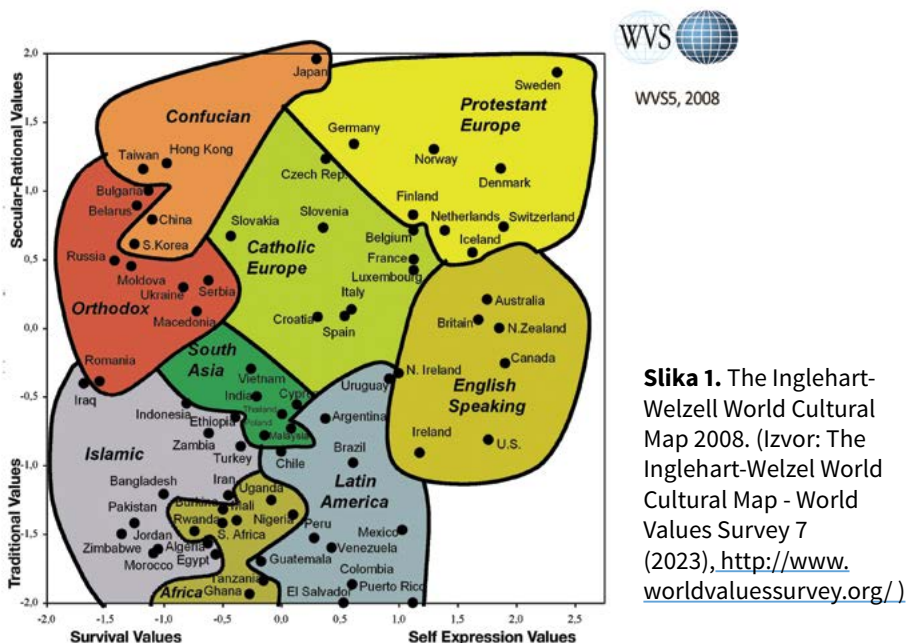
Promjene u društvu su neminovnost današnjice u svim područjima ljudskog rada. Uzroci promjena su višestrani – društveno-politički, gospodarski, kulturni, tehnološki. Promjene se događaju ubrzano, a poseban uzrok brzih društvenih

---

¹ **Dijana Vican**, redovita profesorica u trajnom zvanju na Odjelu za pedagogiju Sveučilišta u Zadru, Hrvatska

promjena jest globalizacija. Globalizacijski instrument brzih promjena su informacijsko-komunikacijske tehnologije koje su promijenile odnose među ljudima i društvene odnose. Tržište kapitala i tržište rada je s promjenama utjecalo na živote ljudi svih generacija. Migracije mijenjaju demografsku sliku država, što se također odražava na obrazovanje zapošljavanjem stranih radnika te uključivanjem njihove djece u formalni sustav obrazovanja. Promjene se odražavaju na različite segmente u odgoju i obrazovanju, zbog čega raste znanstveno-istraživački interes u tom području, a rezultira mnoštvom novih znanstveno-istraživačkih saznanja koja utječu na mijenjanje poučavanja i učenja.

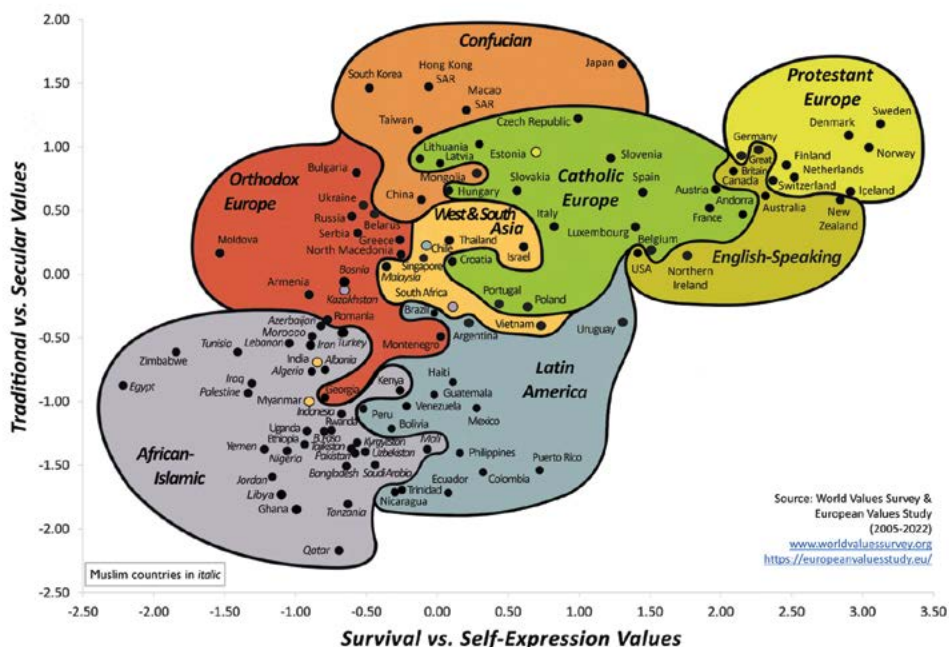
U vrijeme dok su se provodile reforme u hrvatskom obrazovnom sustavu tijekom protekla dva desetljeća, proveden je peti val istraživanja europskih vrijednosti (*European Value Study, EVS, 2017. – 2022.*) dobiven primjenom upitnika na svjetskom uzorku (*World Values Survey, WVS, 2017. – 2022.*). U istraživanju je sudjelovalo 39 europskih zemalja, među kojima i Hrvatska.¹² Bez dubljeg poniranja u ogroman broj pojedinačnih rezultata tog najnovijeg istraživanja vrijednosti i mogućnosti koleriranja rezultata, pozornost su nam privukle dvije slike koje pokretnim grafičkim dizajnom prikazuju promjene društveno-kulturnih vrijednosti u razdoblju od 2008. do 2017. godine iz globalne perspektive, perspektive cijelog svijeta (Slika 1. i Slika 2.).

Slika 1. The Inglehart-Welzel World Cultural Map 2008. (Izvor: The Inglehart-Welzel World Cultural Map - World Values Survey 7 (2023), <http://www.worldvaluessurvey.org/>)

² Vrijednosni sustav u Hrvatskoj sa sociološkog gledišta, na temelju podataka dobivenih istraživanjem europskih vrijednosti, objavljen je u knjizi J. Baloban, S. Migles, K. Nikodem, S. Zrinščak (ur.) (2023). *Promjene vrijednosnog sustava u demokratskoj Hrvatskoj*. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Kršćanska sadašnjost.

The Inglehart-Welzel World Cultural Map 2023

Isprepletenost tradicionalnih i sekularno-racionalnih vrijednosti, vrijednosti preživljavanja i samoizražavanja (URL 1.) zorno pokazuju vrijednosne promjene u svijetu i Europi tijekom protekla dva desetljeća. Promatrajući zemlje prema vjeroispovijesti, kao jednom od temeljnih obilježja, evidentan je odmak od vrijednosti preživljavanja k vrijednostima samoizražavanja te odmak od tradicionalnih vrijednosti sekularno-racionalnim vrijednostima. Ta je vrijednosna promjena evidentna u Hrvatskoj, koja je dominantno katolička zemlja s obilježjima tradicionalnih obiteljskih vrijednosti i nacionalnog ponosa te poštivanja autoriteta. Interdisciplinarni tim hrvatskih znanstvenika (sociologa, teologa, psihologa i politologa) od 1998. godine sudjeluje u projektu Europskog istraživanja vrijednosti (*European Value Study, EVS*) te nakon svakog istraživačkog vala interpretira i objavljuje rezultate istraživanja (Baloban, J. 2005.; Baloban, J. i sur., 2014.; Baloban, J. i sur., 2019.; Baloban, J. i sur., 2023.)

Budući da su rezultati WVS-a i EVS-a imanentni pedagoškom diskursu, u ovom radu je globalna slika polazište za analizu i elaboraciju reformskih procesa u sustavu formalnog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj i pothvata obrazovne politike nakon donošenja *Nacionalnog okvirnog kurikulumu za predškolski*

odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (MZOŠ, 2011.) i nakon provedene javne rasprave opredijeljenosti obrazovne politike za društveno-kulturne i odgojno-obrazovne vrijednosti – „znanje, solidarnost, identitet, odgovornost“ (MZOŠ, 2011: 22), koje su s odgojno-obrazovnim načelima³ bila podloga za izradu *Okvira nacionalnog kurikulumuma* (MZOŠ, 2017.).

3. Problem i cilj rada

Društveno-kulturne vrijednosti su ishodište odgojno-obrazovnih vrijednosti i ciljeva, kako u djelatnosti poučavanja, tako i u procesu učenja. Ako se odgoju i obrazovanju, kao okosnici tih ciljeva povjerava prijenos vrijednosti, za očekivati je da reformski procesi održavaju sinkronizaciju društvenih, ekonomskih i humanističkih ciljeva te ravnotežu vrijednosnih orijentacija sa zakonitostima odrastanja, razvoja, odgoja i obrazovanja djece i mladih.

Cilj rada je identificirati društveno-kulturne vrijednosti na globalnoj razini i u europskom kontekstu te elaborirati njihov utjecaj na reformske procese u sustavu formalnog odgoja i obrazovanja, s posebnim osvrtom na sustavno obrazovanje i refleksijom na zakonitosti razvoja djece i mladih.

4. Metodološki pristup

U radu se polazi od pretpostavke da učinkovito i kvalitetno sustavno obrazovanje pretpostavlja ravnotežu i sinkroniziranost društveno-kulturnih vrijednosti. Odgovornost obrazovne politike je, s jedne strane, održati ravnotežu društvenih, gospodarskih i humanističkih ciljeva, a s druge strane brinuti o skladnom cjelovitom razvoju djece i mladih. Sustavan razvoj djece i mladih do punoljetnosti (lat. *matura* = zrelost) podrazumijeva poučavanje i učenje temeljeno na zakonitostima razvoja u svim područjima ličnosti, vodeći pritom računa o posljedicama preuranjenog i/ili zakašnjelog odgoja i obrazovanja. Osim toga, osposobljenost djece i učenika za cjeloživotno učenje, kao temeljni cilj sustavnog odgoja i obrazovanja, istodobno je i temeljni kompetencijski

---

³ Načela za kreiranje nacionalnog kurikulumuma prema *Nacionalnom okvirnom kurikulumumu za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (MZOŠ, 2011: 26) su: „visoka kvaliteta odgoja i obrazovanja za sve, jednakost obrazovnih mogućnosti za sve, obveznost općeg obrazovanja, horizontalna i vertikalna prohodnost, uključenost svih učenika u odgojno-obrazovni sustav, znanstvena utemeljenost, poštivanje ljudskih prava i prava djece, kompetentnost i profesionalna etika, demokratičnost, samostalnost škole, pedagoški i školski pluralizam, europska dimenzija obrazovanja i interkulturalizam.“

indikator jednako kao i indikator kvalitete vertikalnog i horizontalnog oblika obrazovanja, pa će se u tom kontekstu razmatrati u ovom radu.

Problemsko razmatranje temeljimo na dvije **pretpostavke**. Prva je da su liberalizacija i globalne politike učinile ekonomsku paradigmu dominantnom, te promičući tehnologije sposobnih (kompetencijska paradigma) i podređujući živote mladih i odraslih tržištu rada, dovele do neravnoteže sustavnog obrazovanja, a time i do neravnoteže društvenih i odgojno-obrazovnih vrijednosti. Druga je pretpostavka da brzina društvenih promjena utječe na jačanje neformalnog obrazovanja, koja otvara obrazovni prostor brojnim čimbenicima, ali ne uvijek s istim ciljevima. Preuzimajući neformalno obrazovanje – obrazovanje *à la carte*⁴ s permanentnom ponudom suvremenih pismenosti, a istodobno pritiskom na njihovu realizaciju kroz formalno obrazovanje, različite asocijacije pod načelom demokratizacije obrazovanja utječu na razvoj temeljnih kompetencija kod djece i mladih, odnosno narušavanje sustavnog obrazovanja. Nesinkroniziranost odgojno-obrazovnih utjecaja se posebno odražava na neuravnotežen razvoj „mekih“ vještina.

Primjereno temeljnom cilju u radu postavljena su dva **zadatka**: 1) sadržajnom analizom najaktualnijih dokumenata obrazovne politike derivirati vrijednosti koje u europskom i izvan europskom kontekstu upućuju na *održivu* budućnost te ih razmotriti u odnosu na reformske procese odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj; 2) diskutirati (ne)ravnotežu vrijednosti u odnosu na intenzitet promjena i humanističku dimenziju odgoja i obrazovanja kroz izjednačavanje formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja te njihov utjecaj na neravnotežu vrijednosnih težnji.

5. Rezultati analize i razmatranje s pedagoškog gledišta

5.1. Analitički okvir društvenih vrijednosti u europskom kontekstu

Prije deset godina donesena je Deklaracija *New Narrative for Europe* (2013.) u kojoj potpisnici⁵ iznose viđenje Europe kao funkcionalnog političkog tijela oblikovanog kao jedno jedinstveno društvo koje će filozofiju zajedničkog življenja uspjeti ostvariti „potaknutim duhovnim, filozofskim, umjetničkim i znanstvenim

⁴ Obrazovanje *à la carte* je metaforički naziv za liberalni koncept obrazovanja temeljen na logici obrazovne potražnje pojedinca i financiranja obrazovanja umjesto škola, a podnaslov je knjige Alaina Madelina, *Osloboditi školu*, objavljene u Francuskoj 1984., a kod nas prevedene i objavljene 1991. u izdanju EDUCE. A. Madelin je bio predsjednik liberalne stranke, sudionik u izvršnoj vlasti u području ekonomije i financija u Francuskoj, a djelovao je i kao zastupnik u Europskom parlamentu od sredine osamdesetih do 2000-tih.

⁵ Članovi Odbora za kulturu u projektu *New Narrative For Europe* su iz krugova znanstvenika, umjetnika i intelektualaca.

nasljeđem“ /.../; Europe kao geografskog prostora koji će nadilazi nacionalne granice i zajedno težiti k održivoj budućnosti s podijeljenom moralnom i političkom odgovornošću svih građana“ (*New Narrative for Europe*, 2013: 1). Zamisao o takvoj Europi kreatori Deklaracije vide u „reafirmaciji vrijednosti ljudskog dostojanstva i demokracije“ (str. 1.), formiranjem i mijenjanjem stanja uma (eng. *state of mind*) svakog građanina Europe, usmjeravajući im svijest (eng. *state of mind*) na korijene „/.../ zajedničkih vrijednosti mira, slobode, demokracije i vladavine prava“, /.../ „ujedinjene na načelu međusobnog poštovanja“ u ostvarenju „ideje jedinstva u različitosti“, /.../ „uspostavom slobodne cirkulacije ljudi, robe, usluga i ideja“ (*New Narrative for Europe*, 2013: 2), s novom paradigmatom /.../ „participativne demokracije i održivosti, koja vodi novom obzorju nade, solidarnosti i odgovornosti svim Europljanima“ te /.../ provedbom globalne agende za održivi razvoj“ /.../ „brigom ne samo za bioraznolikost, nego i za kulturnu raznolikost i pluralizam“. U ostvarenju tih vrijednosti tehnologija treba biti snažno sredstvo u službi razvoja kreativnosti i društva, a kulturna baština /.../ „moćno sredstvo koje pruža osjećaj pripadnosti europskom građanstvu“ (*New Narrative for Europe*, 2013: 3). Deklaracija završava naglaskom da Europa treba biti međunarodni partner u svijetu koji će promicati „novi globalni model društva temeljen na etičkim, estetskim i održivim vrijednostima“ (*New Narrative for Europe*, 2023: 4). Za to je potrebna uključenost ljudi svih profesija, svih institucija i svih građana, „snažna kolektivna predanost“ predvođena „hrabrim, maštovitim i prosvijećenim političkim vođama koji govore i razumiju jezik Europe kao političkog tijela, potaknutog i osnaženog kulturom“ (*New Narrative for Europe*, 2013: 4).

Atlas europskih vrijednosti (Halman, L. i sur., 2022.), pridržavajući se novog europskog narativa, te potkrepljujući obrazloženja najnovijim rezultatima svjetskog i europskog istraživanja vrijednosti (URL 1.) „ujedinjenost u različitosti“ i europski prostor bez granica stavlja pod „plašt“ zajedničkih vrijednosti kojima će težiti svaki Europljanin. To su: poštovanje ljudskog dostojanstva, ljudska prava, sloboda, demokracija, jednakost i vladavina prava. Vrijednosne težnje valja prenijeti u ciljeve i načine realizacije u nacionalnom kontekstu. Usredotočenost na pet vrijednosnih načela ili vrijednosnih područja – identitet, blagostanje, migracije, održivost i solidarnost, predstavlja metodološki okvir za ostvarenje društvenih vrijednosti kroz različite čimbenike, posebice kroz obrazovanje – formalno, neformalno i informalno. Premda Europa čini jedinstven kulturno-povijesni mozaik, mir i sigurnost su na vrhu društvenih vrijednosti, a gospodarski napredak prioritetni cilj. Identitet Europljanina ocrtan je u zajedničkim povijesnim obilježjima kao što su posljedice Drugog svjetskog rata i druga „mračna razdoblja“ (križarski ratovi, kolonijalizam, holokaust), povijesna imena znanosti i kulture (Halman, L. i sur., 2022: 10), te kršćanski korijeni (Halman, L. i sur., 2022: 18) koje će na putu blagostanja (osobnog i društvenog)

spajati ekonomska solidarnost te europsko zakonodavstvo koje će prožimati različite institucije (među inim i obrazovanje). Kulturna različitost i društveni pluralizam racionaliziraju se ekonomskim vrijednostima, argumentirajući ih prikazom rezultata Inglehartovog i Welzelovog istraživanja (2023.) (URL 1.) prema kojemu su zapadno-europske zemlje (primjerice, Švedska, Norveška i Danska)⁶ s dominantnim sekularno-racionalnim vrijednostima i vrijednostima izražavanja „predvodnici“ /.../ „modernosti i postmodernosti i mogu biti primjer budućim društvima“ (Halman, L. i sur., 2022: 36). Solidarnost kao vrijednost ide pod ruku s tolerancijom (snošljivošću) spram različitosti, prikazujući podrijetlo, narodnost i vjeroispovijest kao mogući kamen spoticanja (posebice kad je riječ o migrantima) kojeg su sjeverne europske zemlje, u kojima je zaživjela modernizacija, riješile društvenom kohezijom i inkluzivnom politikom potpomognutom ujednačenim zakonodavstvom. Politika inkluzije (uključivanja) usmjerena je na toleranciju i poštovanje drugih kao odlike osobnosti koje će djeca i mladi stjecati odgojem (Halman, L. i sur., 2022: 86). Solidarnost kao društvena vrijednost zaživjet će s povjerenjem u druge, poštivanjem drugoga, povezivanjem jednih s drugima, što se također povjerava odgoju.

Temeljne vrijednosti koje Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (eng. *Organisation for Economic Co-operation and Development*, OECD) stavlja pred obrazovanje do 2030. godine su osobno i kolektivno blagostanje. S obzirom da je budućnost nepredvidiva i neizvjesna, OECD vidi ostvarenje temeljnih vrijednosti kroz obrazovanje u najširem smislu te riječi; obrazovanje koje uključuje širok kompetencijski dijapazon i širok spektar vrsta, oblika i sredstava učenja stavljenih pod metaforički naziv „kompas za učenje“ (OECD, 2018.). Osobnoj i društvenoj dobrobiti djeteta/učenika ne vodi samo škola ni formalni sustav obrazovanja, nego svi čimbenici koji ga okružuju. Neformalno i informalno obrazovanje su značajni koliko i formalno obrazovanje (OECD, 2019: 5). Poznato je da zemlje OECD-a (zajednici kojoj i Hrvatska stremi) kvalitetu i učinkovitost obrazovanja prate testiranjem učeničkih kompetencija.⁷ Kompas za učenje, međutim, nije usmjeren na stjecanje kompetencija koje se vrednuju, nego na stjecanje znanja i vještina, razvoj umijeća, sposobnosti i stavova te usvajanje vrijednosti u različitim odgojno-obrazovnim ambijentima, u obitelji, s vršnjacima i životnom okruženju – onih kompetencija koja se ne mjere! Tematski okvir kompasa za učenje je širok i sadržajno sveobuhvatan kako bi svaka društvena zajednica i svaki odgojno-obrazovni čimbenik mogli razraditi ciljeve prema svojim prioritetima preobražavajući društvene vrijednosti u odlike osobnosti,

⁶ Slike 1. i 2.

⁷ Program međunarodnog testiranja petnaestogodišnjaka (Programme for International Student Assessment, PISA) u području čitalačke, prirodoslovne i matematičke pismenosti u kojemu sudjeluje i Hrvatska u statusu zemlje partnera.

u intinzičnu vrijednost svake osobe. Prema tome, cilj obrazovanja nije samo priprema učenika za tržište rada, nego formiranje osobe prilagodljive promjenama, spremne za stjecanje novih znanja u svakoj dobi i svakom životnom i radnom okruženju (osposobljenost za cjeloživotno učenje); cilj obrazovanja je formiranje osobe koja će znati i moći ostvarivati ulogu „aktivnog, odgovornog i angažiranog građanina“ (OECD, 2018: 4.). Sasvim je izvjesna tehnološka i digitalna budućnost, što podrazumijeva promjene učenja kod svih generacija, usmjerenost poučavanja i učenja na globalne kompetencije, ne zapostavljajući kognitivne, socijalne i emocionalne kompetencije djece i mladih. Pored tih smjernica, OECD objavljuje studije na temelju permanentnih istraživanja koja se provode u 50 zemalja, što zemljama članicama, partnerima i nečlanicama omogućuje traženje dobrih uzora u međunarodnom okruženju (OECD, 2022).

Vraćajući se na vrijednosni diskurs, analizom sadržaja OECD-ovih dokumenata koji naglašavaju društvene vrijednosti jednakosti, pravde, uključenosti, blagostanja, zdravlja (fizičkog i mentalnog) te ekoloških vrijednosti, identificirali smo humanističke vrijednosti koje permanentno prožimaju poučavanje i učenje, horizontalno i vertikalno, a koje su za pedagoški kontekst posebno relevantne. Pedagoška relevantnost se uočava u eksplicitno navedenim odlikama osobnosti kao odgojno-obrazovnim konstruktima izraženim terminima osobnih karakternih vrijednosti kao rezultata izobrazbe, a koji se ostvaruju primjenom načela sustavnosti, skladnosti i dosljednosti tijekom poučavanja i učenja u svakom odgojno-obrazovnom području i nastavnom predmetu. Prema OECD-u (2018: 17) to su: kreativnost, radoznalost, empatija, jednakost, zahvalnost, nada, ljudsko dostojanstvo, identitet, integritet, pravda, poštovanje, odgovornost, povjerenje i dr. Odgojno-obrazovne konstrukte čine i različite vrste mišljenja (kreativno, inventivno, kritičko, refleksivno), načini razmišljanja (globalno razmišljanje, razmišljanje o rastu, otvoreno razmišljanje prema drugima i prema novom), različite sposobnosti (komunikacijske, suradničke, rješavanje sukoba, sposobnost meta učenja, učiti kako učiti, upravljanje rizikom, samokontrola), različite vještine (manualne, zanatske, tjelesne), različita umijeća (umjetnička, glazbena i dr.) te niz drugih pozitivnih odlika osobnosti – prilagodljivost, radišnost, okretnost, pozitivna samoorijentacija, motiviranost za učenje i druge angažmane, proaktivnost, otpornost, odgovornost, povjerenje, samosvjesnost, poštovanje drugih i samopoštovanje.

Vrijednosne smjernice navedenih svjetskih institucionalnih autoriteta sinkronizirane su s globalnom slikom svijeta koju permanentnim praćenjem i longitudinalnim istraživačkim podacima dokumentiraju Ujedinjene nacije (UN) u izvješćima i drugim dokumentima, ustrajavajući na konceptu održivog razvoja (*sustainable development*). UN predočava sliku svijeta logikom interdisciplinarnih i multidisciplinarnih interpretacija problema sa zahtjevom planetarnog razumijevanja problema. S globalnog gledišta vrijednosti sagledava kao „načela

solidarnosti, pravednosti i blagostanja u skladu s prirodom „ispred kojih stavlja sigurnost kao najvišu vrijednost“ (UN, 2023: 12). Ključne poruke UN-a proizlaze iz problema koji zaokupljaju svijet (ratovi, gospodarske neprilike, ekološke nevolje, prirodne katastrofe, klimatske promjene, a onda i pandemija COVID-19). Inkluzivnu politiku djelovanja stavlja pod humanistički slogan „Ne ostavljaj nikog iza sebe“ (*Leave no one behind*) (UN, 2023: 18). UN apelira na poletniji i snažniji pristup održivom razvoju ističući zdravlje, blagostanje i pravednost kao globalne vrijednosti. Apel se odnosi na pitanje što ostavljamo naraštajima nakon suočavanja s nepredvidivim problemima i neizvjesnostima koje budućnost nosi, ali i nerealiziranim ciljevima.⁸ Angažiranost i učinkovitost očekuje se od svih društvenih čimbenika uz posebnu odgovornost znanosti i politike te poticaja organizacija civilnog društva i nevladinih organizacija (UN, 2023: 27).

Koristeći se dokumentima međunarodnih institucija, istraživačkim studijama i ekspertizama i sektorskim analitičarima, Europska komisija redefinira društvene vrijednosti europskog prostora u socijalnu pravednost, otpornost i konkurentnost (*Europska komisija*, 2020.). Još intenzivnije naglašava potrebu povezivanja obrazovanja i tržišta rada i cjeloživotnog učenja. Već do 2025. godine sve vještine mladih i odraslih trebaju odgovarati svijetu rada. Tehnološko i digitalno doba nije neizvjesno pa je razvoj umjetne inteligencije od iznimne koristi za razvoj kontinenta, a digitalna pismenost mladih i odraslih će biti tražena vještina zbog informiranja svih čimbenika o mogućnostima brzih prekvalifikacija i dokvalifikacija na razini srednjeg, strukovnog i visokog obrazovanja. Iako se STEM području ne oduzima relevantnost, društveno-humanističkim znanostima i obrazovnim područjima prepušta se razvoj trasverzalnih vještina kao što su „zajednički rad, kritičko mišljenje i kreativno rješavanje problema“ (*Europska komisija*, 2020: 13). OECD (2021.) ih naziva trasformativnim kompetencijama.

5.2. Refleksija globalnih i međunarodnih društveno-političkih, gospodarskih i vrijednosnih promjena na sustav obrazovanja u Hrvatskoj

Nakon kriza u svijetu, znanstvene i stručne rasprave o odgoju i obrazovanju na svjetskoj razini ukazuju na neizvjesnu budućnost djece i mladih, usmjeraujući države i nacionalne politike k *održivoj budućnosti*. Najefikasnije sredstvo za osiguravanje takve budućnosti obrazovne politike u europskom i izvan europskom kontekstu povjeravaju prvenstveno odgoju (Morin, E., 2002.). Nitko ne dvojiti da su odgoj i obrazovanje najpouzdanija sredstva za ostvarenje održive

⁸ Praćenje ostvarenja koncepta održivog razvoja kroz 140 ciljeva koje UN prati zadnje desetljeće pokazuje da 50 % njih prema planu nije završeno, a 30 % ciljeva nije ni započeto ili je nazadovalo u realizaciji. UN, 2023., The Sustainable Development Goals Report, Special edition, Towards a Rescue Plan for People and Planet, <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023.pdf>).

budućnosti djece i mladih. Povjerenje koje institucijski autoriteti Europe i svijeta iskazuju sustavima obrazovanja prelijeva se u obrazovne reforme formalnog *sustavnog* obrazovanja kojemu se ravnopravno pridružuju neformalno i informalno obrazovanje. Nema dvojbe da čovjek svakodnevno uči, namjerno i nenamjerno, svjesno ili nesvjesno, organizirano i neorganizirano, u svakom okruženju i od različitih čimbenika.

Reformske smjernice odgoja i obrazovanja u nacionalnim okruženjima, vođene preporukama europskih i svjetskih autoriteta kreiraju, novi vrijednosni „plašt“ s nizom društvenih vrijednosti – demokracija, mir, sloboda, nada, solidarnost, ljudsko dostojanstvo, jednakost, ljudska prava, blagostanje. Što su vrijednosne razlike u društvenim okruženjima veće, nastojanja državnih obrazovnih politika u europskim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj, idu k reformskim procesima uvođenjem novih obrazovnih načela (europska dimenzija obrazovanja, pedagoški pluralizam) ili novih pedagoških koncepata (interkulturno obrazovanje, inkluzivno obrazovanje, građanski odgoj i dr.) (MZOŠ, 2011.; MZOS, 2014.), s tendencijom uvođenja niza suvremenih pismenosti (financijska, građanska, informatička, ekološka, administrativna, digitalna, medijska i dr.) u sve oblike obrazovanja.

5.2.1. (Ne)ravnoteža vrijednosti u odnosu na intenzitet promjena i humanističku dimenziju odgoja i obrazovanja

Kako je puno teže odgovoriti na pitanje *kako* biti učinkovit u postizanju društvenih vrijednosti, globalni i međunarodni akteri su usklađeni u predlaganju rješenja. S obzirom da su razlike među zemljama specifične, sugestije idu k tome da svaka zemlja strateški djeluje sustavnim praćenjem problema na svom području. Ono u čemu se sve međunarodne institucije slažu, to je neizostavljanje formalnog sustava odgoja i obrazovanja u ostvarenju strateških ciljeva. Iako povjerenje u institucije u zemljama Europske Unije opada, povjerenje u obrazovanje u Hrvatskoj u odnosu na druge institucije najmanje opada (Nikodem i Črpić, 2014: 282-28), pa tu činjenicu uzimamo pozitivnom. Europski suživot podrazumijeva razumijevanje radi lakšeg sporazumijevanja u različitosti obrazovnih tradicija.

U kontekstu problematike ovog rada problem vidimo u najčešće korištenom pojmu *reforma*, kao i enormnom broju strateških *reformskih* mjera (MZOS, 2014.). Reformiranje sustava je prije dva desetljeća počelo terminološkom transplantacijom iz drugih zemalja, prevodjenjem dokumenata bez uvažavanja obrazovne tradicije u Hrvatskoj, kao i prerazumijevanja i redefiniranja značenja termina i pojmova. Ono što je u hrvatskom kontekstu svojedobno bila svrha odgoja i obrazovanja, to je termin koji se uslijed modernizacije ili osuvremenjavanja sustava preobražava u misiju i viziju; ciljeve zamjenjuju načela, ishodi

se definiraju vještinama (*skills*) specifičnim za zemlje europskog sjevera. Nad sve segmente obrazovanja stavljen je zahtjev upravljanja kvalitetom, bilo da je riječ o djelatnosti (poučavanju) ili procesu (učanju). Upravljanje kvalitetom podrazumijeva dokazivanje učinkovitosti kroz mjerljive ciljeve i kvantitativne podatke. Korisnost takvog pristupa reformiranju sustava ne treba dovoditi u pitanje; egzaktnost brojeva s učestalošću praćenja mnoštva reformskih mjera jest činjenica. Međutim, činjenica jest i to da se dugogodišnje suzdržavanje obrazovne politike na predtercijarnoj razini oko strukturnih promjena (što bi bio pravi naziv za reformu obrazovanja),⁹ okrenulo u smjeru provedbe djelomičnih promjena u unutarnje procese, tzv. kurikulumske procese, u kojima je, primjerice, značenje pojma *kurikulum* pretvoreno u sinonim za *nastavni program*, a pojam *područje* zamijenjen pojmom *domena*. Primjena jedinstvene metodologije kurikuluskog planiranja i programiranja nastavnih predmeta je izostala, što je razvidno iz neravnomjernog odnosa nastavnih opterećenja (nastavnog plana) i radnog opterećenja učenika osnovnih i srednjih škola propisanih u *Hrvatskom kvalifikacijskom okviru (Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, 2021.)*, a ima za posljedicu nekoherentan kurikulumski tijek u obrazovnim ciklusima, koji se reflektira na prekomjerno opterećenje učenika učenjem u pojedinim razredima. Takva kurikulumska neravnoteža je nedvojbeno jedan od uzroka nepostizanja boljih učeničkih postignuća u školi.

Unatoč povećanom kvalifikacijskom obujmu odgojitelja, učitelja i nastavnika u osnovnoj i srednjoj školi, oni ostaju zarobljeni u predmetnoj paradigmi zbog ustrajavanja na centraliziranom sustavu i donošenju predmetnih kurikula kao unificiranih propisa na nacionalnoj razini. Umjesto spajanja obrazovnih područja i nastavnih predmeta i/ili modula, reformiranje se nastavilo dodavanjem novih nastavnih predmeta. Ujednačena metodologija kurikuluskog planiranja i programiranja osigurava jednako učeničko opterećenje u obrazovnom obujmu,¹⁰ osobito kad je riječ o jezgrovnom kurikulumu koji osigurava stjecanje temeljnih kompetencija (opće obrazovanje) te diferenciranom kurikulumu koji uvažava učeničke sklonosti i afinitete, a zajedno čine *sustavno* obrazovanje. Sustavno obrazovanje se unaprjeđuje korigiranjem onih elemenata koji se znanstveno dokažu kao manjkavi, nedostatni, neučinkoviti, nekvalitetni. Tako je domaći rad ostao učenički problem i problem roditeljima onoj djeci koja

⁹ Zadnja strukturna reforma dogodila se na razini visokog obrazovanja uvođenjem Bolonjskog procesa 2005. godine.

¹⁰ *Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru* definira učenička opterećenja *Hrvatskim sustavom bodova općeg obrazovanja (HROO) (Croatian Credit System for General Education)* i *Hrvatskim sustavom bodova strukovnog obrazovanja i osposobljavanja (Croatian Credit System for Vocational Education and Training) (CSVET)*., NN 22/13, 41/16, 64/18, 47/20, 20/21 – na snazi od 1.1.2021. do 26.2.2021., <https://www.zakon.hr/z/566/Zakon-o-Hrvatskom-kvalifikacijskom-okviru>, čl. 5. i čl. 7.

nemaju pomoć kod kuće; dodatna nastava je popularnija od dopunske nastave. Obrazovna politika, vodeći se vođenjem javnih savjetovanja (što je, nema dvojbe, demokratska vrijednost) češće pribjegava nekonzistentnosti i popustljivosti određenim čimbenicima, a nerijetko i popustljivosti radi socijalnog i drugog mira, nego stručnim raspravama i znanstvenim argumentima. Od provođenja prvih nacionalnih ispita 2006. godine do prvih i zadnjih postignuća učenika na ispitima državne mature, pa do Međunarodnog programa za ispitivanje znanja i vještina učenika (PISA ispitivanja) svjedočimo malim pomacima u učeničkim postignućima u prirodoslovnom i matematičkom području.¹¹To je jedan od najvećih izazova obrazovnog sustava!

Sustavno obrazovanje pretpostavlja *obrazovnu* i *odgojnu* dimenziju.¹² Oba fenomena možemo staviti pod jedan – *obrazovanje*, jer sama konotacija te riječi usmjerava utjecaj odgojitelja, učitelja i nastavnika na spoznajnu, emocionalnu i voljnu stranu djece, učenika i mladih, odnosno na karakterne odlike osobnosti. Može li (treba li) odgojno-obrazovna ustanova biti vrijednosno neutralna? Jesu li tradicionalne vrijednosti teret ili olakšanje razvoju i unaprjeđenju obrazovanja? Je li inkluzivno obrazovanje koncept kojim će se riješiti vrijednosna nesuglasja ili je rješenje u vrijednosnim društvenim i kulturnim, etičkim i moralnim konstrukcijama kao što su tolerancija, poštivanje drugoga, uljudnost, empatija, itd.? Dok su druge zemlje posegnule za moralnim vrijednostima, u Hrvatskoj su moral, vrline, discipliniranje učenika, disciplina u školi „reformskim“ pothvatima stavljani u povijest hrvatskog školstva. Vladanje učenika je obrazovni relikv kojega nije dotakla nijedna reforma.

Pod utjecajem liberalizacije koja moderno društvo definira kroz slobodu, jednakost i racionalnost, pojavljuje se liberalno obrazovanje kojemu su na vrijednosnom pijedestalu vladavina prava i osobna autonomija prožeti ljudskim pravima i pravima djece. Koristeći „model distributivne pravde“, ljudska prava se množe na građanska prava, prava žena, prava LGBT osoba, prava životinja, dječja, roditelja, prava očeva, prava učenika i druga (koja valjda proizlaze iz prava na želje (Halstead, 2005: 18-19). S liberalizacijom i modernizacijom i u Hrvatskoj oživljava utjecaj civilnog i nevladinog sektora koji s jedne strane utječe na formalno sustavno obrazovanje zahtjevima za novim i suvremenim (liberalnim) kurikulumskim sadržajima, a s druge strane uspješno prakticira

¹¹ Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja (2022.). <https://pisa.ncvvo.hr/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022-Biljeska-o-Hrvatskoj.pdf>

¹² Do devedestih godina prošlog stoljeća hrvatski obrazovni sustav je pripadao njemačkoj odgojno-obrazovnoj tradiciji i korištenju dvaju fenomena – odgoja i obrazovanja prema njemačkim terminima *Erziehung* i *Bildung*. Danas u njemačkoj literaturi često susrećemo termin *Bildung* (obrazovanje) pod kojim se podrazumijevaju odgoj i obrazovanje. U Hrvatskoj se pod anglosaksonskim utjecajem (prvenstveno pod utjecajem prevodenja) sve češće koristi pojam *edukacija*.

neformalno obrazovanje (sa značajnom financijskom potporom), posebice u području razvoja nekih „mekih“ vještina (tolerancije, kritičkog mišljenja, rješavanja problema, vještinama upravljanja). U demokratskom društvu su sve te aktivnosti legitimne. Štoviše, za očekivati je da je formalni obrazovni sustav rasterećen tako relevantnih zadaća i da s takvim rasterećenjem može odgovoriti brzini promjena.

Pogledamo li, međutim, hrvatski krajolik s urbanim središtima i ruralnim prostorom, pretpostavljamo da je manji utjecaj civilnog društva i nevladinog sektora izvan (većih) gradova. Reformski tereti će se izvan gradova usmjeravati prvenstveno na škole, čak i u sredinama u kojima je evidentan manjak učenika. Škola je društveno nasljeđe koje ostaje društveno-kulturnim i vrijednosnim „simbolom“ male sredine, kao što su područne škole.¹³

Kad se suočimo s društveno neprihvatljivim ponašanjima djece i mladih, javne kritike se adresiraju na obrazovni sustav; dijelom na obrazovnu politiku, a dijelom na neposredne nositelje odgojno-obrazovne djelatnosti – odgojitelje, učitelje, nastavnike, stručne suradnike i ravnatelje. Kako odgojna djelotvornost proizlazi iz povezanosti škole i obitelji, kritike nije pošteđena ni obitelj. Među mnoštvom drugih čimbenika koji djeluju pod demokratskim vrijednosnim plaštem slobode i prava (udruga, medija, interneta, strukovnih asocijacija, sindikata i dr.) nema krivca, čak ni suodgovornosti. Snagom kritičkog mišljenja drugi čimbenici ukazuju na nedostatak građanskog odgoja u formalnom obrazovanju, a s kritikama iskrsavaju prijedlozi novih pismenosti koje je reformskim mjerama potrebno implementirati u formalno obrazovanje.

Humanistički koncept obrazovanja, koji je ishodište sustavnog cjelovitog razvoja djece i učenika u svim područjima ličnosti, kroz jednaka obrazovna područja, nije u mogućnosti odgovoriti zahtjevima **brzih** promjena, jer su gotovo sva razvojna područja definirana zakonitostima razvoja i razvojnim ciklusima. Jednako razvoju, primjerice, jezično-komunikacijske kompetencije, u kojoj dijete razvija mogućnost (eng. *ability*) govora u govornu sposobnost (eng. *capability*) i razvija je od slušanja, govorenja, čitanja, pisanja koje se s uzrastom usložnjava do izražajnog čitanja, doživljajnog recitiranja, i tako dalje, tako razvoj „mekih“ vještina čini vrijednosnu potku i osnovu razvoja učenika u vrijednosno-moralnom smislu. „Meke“ vještine (eng. *soft skills*) nisu ništa drugo nego pozitivne odlike osobnosti djece i mladih.¹⁴ Metodologijom humanističkog odgoja i obrazovanja upravo se one kreiraju derivacijom iz društveno-kulturnih

¹³ U školskoj godini 2022./2023. djeluje 2028 osnovnih škola, od kojih je 928 matičnih i 1100 područnih, Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, ŠeR - Školski e-Rudnik.

¹⁴ Neformalni obrazovni čimbenici „meke vještine“ prilagođavaju poslodavcima i tržištu rada i nisu dio razmatranja, jer izlaze iz konteksta podnaslova ovog rada – humanističkog pristupa obrazovanju.

vrijednosti i ostvaruju kroz vrijednosti svojstvene čovjeku na način da ih svi čimbenici razumiju.

Odgojitelji, učitelji i nastavnici ne djeluju u bezvrijednosnom prostoru i okruženju. Njihovo odgojno (vrijednosno) djelovanje se očekuje i implicitno se iščitava kroz **moralne** intervencije u različitim obrazovnim ciklusima, jer je moral ljudska dimenzija i odgovara odgoju i obrazovanju **za vrijednosti** (društvene, kulturne, civilizacijske, duhovne, ekološke i druge) na prepoznatljiv način svim stručnjacima, znanstvenicima, učiteljima, učenicima, roditeljima/ skrbnicima i širokoj javnosti, sa značenjem pounutrenih odlika osobnosti (karaktera).

Odgojiteljima, učiteljima i nastavnicima bi bilo lakše da se učenje vrijednosti kao manifestnog ponašanja učenika ostvaruje poučavanjem **o vrijednostima** utjecanjem samo na spoznajnu stranu ličnosti. Društveno poželjna ponašanja kao rezultat izobrazbe pretpostavljaju poučavanje djece i učenika **za** određene **vrijednosti** te obuhvaćaju njihov utjecaj na spoznajnu, emocionalnu i voljnu stranu, što je daleko dulji i zahtjevniji proces. Bez odgojnog utjecaja na emocionalnu i voljnu stranu ličnosti nema primjene (praktičnog ponašanja). Odgojni utjecaj odgojitelja, učitelja i nastavnika za postizanje društveno poželjnog, dobrog, istinski ljudskog moralnog ponašanja, prema zakonitostima razvoja djece i mladih iziskuje posebne napore. Zanimarivanje razvojnih zakonitosti djece i mladih zbog brzine promjena više šteti nego koristi. Primjerice, osjećaj vlastite vrijednosti, osjećaj odgovornosti, donošenje odluke o vlastitom postupku, odluka o činjenju dobra, nisu lekcije iz nastavnog plana u jednoj školskoj godini, nego se odgojnim utjecajem s uzrastom (vertikalnim obrazovanjem) postepeno „graviraju“ odlike osobnosti svjesnim korištenjem svih sredstava sprječavanja da se do moralnog sazrijevanja učenika i mladih ne dogode nepoželjna ponašanja (ona koja nisu na dobrobit djeteta, obitelji, životne zajednice ni društva). Moralnom djelovanju prethodi razmišljanje o posljedicama određenih ponašanja koje uključuje emocije i suosjećanje (empatiju). Empatija se iskazuje verbalno i neverbalno, a poučava se, kao i sve druge moralne vrijednosti, kroz sve nastavne predmete (horizontalno obrazovanje). Složenost moralnog odgoja u pluralnom i multikulturnom društvu je daleko izazovnije, jer se vrijednosti sukobljavaju. Didaktičko načelo „od bližeg prema daljem“ su informacijsko-komunikacijske tehnologije posve promijenile, zbog čega je jednako teško obitelji i školi. Je li učinkovitost odgojnih sredstva sprječavanja zbog brzine promjena nesvesno izmaknula iz kontrole jednima i drugima?

5.2.2. Suradnja obitelji i škole

Suvremenom ili modernom školom do konca 20. stoljeća smatrala se ona škola koja je ostvarivala suradnju prvenstveno s obitelji. Škola je djelovala s unificiranim ciljevima i unificiranim nastavnim planovima i programima. Vrijednosni plašt bivšeg vremena (bratstva i jedinstva sa znanstvenim pogledom

na svijet) osiguravao je održivost formalnog sustava obrazovanja sve do društveno-političkih promjena devedesetih godina prošlog stoljeća kad se otvorio prostor „skrivenom kurikulumu“ (slobodi vjeroispovijesti, slobodi govora i dr.). Do tog vremena obitelj je sama prerazumijevala obrazovanje kao vrijednost, a autoritet učitelja i nastavnika podredila je roditeljskom autoritetu. Obiteljsko razumijevanje bilo je racionalno – dijete će dobiti obrazovanje; s višim obrazovanjem dobit će bolje zanimanje i sigurnije zaposlenje; povećat će društveni status i steći će bolje životne uvjete od roditelja. Obitelj se odrekla ocjene vladanja djeteta; taj element vrednovanja prepustila je školi. Formalno sustavno obrazovanje postalo je prevladavajuća društvena vrijednost na višestranu zadovoljstvo (obitelji, obrazovne politike i društva). Odnos obitelji i škole danas je promijenjen, a vrijednosna ravnoteža između ta dva čimbenika je poljuljana.

Vrijednosna ravnoteža ne samo da je prijeko potrebna formalnom obrazovnom sustavu, nego još uvijek ostaje jedini čimbenik koji *sustavno* može ozbiljiti društvene vrijednosne zahtjeve vraćanjem autoriteta neposrednim nositeljima odgojno-obrazovnog rada. Njihov društveni položaj, među inim, ovisi o njihovom autoritetu koji im blijedi pod pritiskom roditelja (prava roditelja). Odgojitelji, učitelji i nastavnici (s najvišim kvalifikacijskim obujmom!) znaju i osposobljeni su procijeniti što je za učenika, njegov razvoj i napredovanje najdjelotvornije. Pod pritiskom roditelja odlučuju se „povući“ iz profesionalnog integriteta popraćenog stresom i tjeskobom. Neravnoteža odgojno-obrazovnog djelovanja između obitelji i škole, usudit ćemo se reći, šteti društvenom ugledu neposrednih nositelja odgojno-obrazovnog rada u formalnom obrazovanju.

Prema Europskom istraživanju vrijednosti, 98,4 % ispitanika u Hrvatskoj smatra obitelj u životu izrazito važnom ili važnom (URL 1.)¹⁵ Obitelj u Hrvatskoj se nije odrekla onih vrijednosti iz kojih je sama ponikla – tradicijskih vrijednosti, katoličkog duha i morala. S druge strane, suočavajući se s teškoćama u obnašanju roditeljskih uloga i odgojne funkcije obitelji nerijetko svoje neuspjehe prebacuje na školu ili primjenjuju odgojni stil koji nije u skladu sa školskim očekivanjima, a to je uzimanje od odgojnog načela dosljednosti i transformiranje svojih postupaka u popustljivi odgoj (odgoj bez jasnih granica). Roditelju je lakše opravdati djetetu izostanak iz škole, nego strpljivo i dosljedno inzistirati na radnim navikama koje su garancija uspjeha u školi. Takvi naizgled beznačajni postupci dovode do vrijednosne neravnoteže u sustavu obrazovanja. Prema istom istraživanju na pitanje koje kvalitete ličnosti kod djeteta treba

¹⁵ Značajnih razlika o važnosti obitelji u životu nema ni kod ispitanika u drugim zemljama istih i različitih vjerskih uvjerenja. Postotak ispitanika koji obitelj smatra izrazito važnom i važnom je u Bosni i Hercegovini 99,5 %, Austriji 96,1 %, Sloveniji 97,8 %, Italiji 99,6 %, Danskoj 98,8 %, Finskoj 97 %, Nizozemskoj 93,2 %, Njemačkoj 97,4 %, Estoniji 97 %. Izvor: World Values Survey Online Data Analysis, dostupno na <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>.

poticati kod kuće, 84,6 % ispitanika „dobro ponašanje“ (vladanje) smatra važnim. Razvoj „osjećaja odgovornosti“ kod djece u obitelji važnim smatra 68,4 % ispitanika u Hrvatskoj; 69,3 % ispitanika smatra da obitelj treba kod djece poticati „toleraciju i poštovanje prema drugima“, dok svega 32,2 % ispitanika „nesebičnost“ smatra važnom kvalitetom ličnosti djeteta koju treba poticati u obitelji, a „poslušnost“ djeteta važnom smatra 26,7 % ispitanika (URL 1.) Načelo podijeljene odgovornosti bi bilo naučinkovitije za dobrobit djeteta. S društvenim promjenama dovodi se u pitanje i kvaliteta realizacije odgojno-obrazovnih ciljeva, pa istraživački podatci, iako sekundarni, mogu biti korisni za sagledavanje odgojno-obrazovne problematike i dublja istraživanja, što potkrepljujemo još jednim podatkom koji je postao gotovo specifičnost hrvatskog obrazovnog sustava.

Hrvatski obrazovni sustav ponosno stoji na vrhu ljestvice u komparaciji s drugim europskim zemljama glede isključenih maloljetnika (2,3 %) iz redovitog obrazovanja (*Eurostat*, 2023). Podatak koji Europska Unija ne mjeri, ali je u nacionalnom kontekstu simptomatičan, jest broj izostanaka učenika iz redovite nastave.¹⁶ Pouzdana istraživanja o toj problematici još uvijek nedostaju, ali pritužbe nastavnika i pedagoga pokazuju zabrinjavajući trend, kako zbog sigurnosti maloljetnika, tako i zbog onemogućavanja kontinuiranog razvoja pozitivnih odlika osobnosti učenika koje će mu biti relevantne u privatnom i profesionalnom životu. Učiteljima i nastavnicima je problem poučavanja teži kad se trebaju baviti kompenzacijskim obrazovanjem iz nastavnog predmeta, a još teži kad im različiti čimbenici oduzimaju autoritet kod primjene odgojnih mjera. Iako se pravi uzroci navedenog problema mogu tražiti u nizu drugih čimbenika, neravnoteža odgojnih djelovanja između obitelji i škole vjerojatnije dovodi do krize vrijednosti ili moralne krize. Više čimbenika može još više otežavati postizanje moralnog standarda primjerenog pluralnom društvu, kulturnoj raznolikosti i globalizaciji, no to nije razlog da se ne posegne za poučavanjem zajedničkih vrijednosti, društvenih i nacionalnih, kao i osobnih kreiranjem moralnih standarda koji će odgovarati svim čimbenicima (Zajda, 2023.).

5.2.1. Sustavno obrazovanje – cjeloživotno učenje

Kako razumijemo cjeloživotno učenje koje u svim reformskim promjenama nadmašuje sustavno obrazovanje kao vrijednost? Sumnjičavost prema konceptu cjeloživotnog učenja sa značenjem da čovjek uči dok je živ bila bi promašena da koncept u reformskim promjenama nije dobio drugo značenje. Terminološki ga se može razmatrati u odnosu na ideju permanentnog obrazovanja koja je u

---

¹⁶ U školskoj godini 2022./2023. ukupan broj izostanaka učenika u osnovnoj školi bio je 39.540.527. ŠeR - Školski e-Rudnik.

Europi bila oživotvorena u cvatu industrijalizacije sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća, razrađenom kroz povratno obrazovanje (eng. *recurrent education*), kojeg je Švedska razlučila u provedbene vidove obrazovanja (Šoljan, N. N., 1979.) i koji je u to vrijeme uspješno transplantiran u druge zemlje, među inim i u Hrvatsku (obrazovanje uz rad, iz rada i na radu).

Cježivotno obrazovanje danas ima dva značenja. Jedno se nalazi u sklopu sustavnog obrazovanja, i to kao primarni cilj stjecanja temeljnih kompetencija (općeg obrazovanja) – osposobiti dijete, učenika i mlade za cjeloživotno učenje. Osposobljenost za cjeloživotno učenje stječe se s punoljetnošću te pretpostavlja razvijene intelektualne sposobnosti, stečenu mentalnu kondiciju, razvijenu kulturu intelektualnog rada, a kao rezultat izobrazbe podrazumijeva spremnost osobe za daljnje obrazovanje, horizontalno i vertikalno te intelektualnu i voljnu pripremljenost za samoobrazovanje.

U kontekstu promjenjivog tržišta rada cjeloživotno obrazovanje nosi drugo značenje, a to je spremnost osobe za prekvalifikaciju i/ili dokvalifikaciju, promjenu zanimanja i radnog mjesta, prilagođavanje novim zahtjevima koje definira poslodavac. S cjeloživotnim učenjem i spremnošću na učenje svaka osoba preuzima odgovornost nad svojom obrazovnom putanjom, a s odgovornošću treba biti spremna preuzeti rizike glede svog obrazovanja. Osoba može biti pre-kvalificirana (eng. *up-skilling*) i nedovoljno kvalificirana, ali toliko fleksibilna da riskira stjecanje niže kvalifikacije i/ili prekvalifikacije (eng. *re-skilling*) samo da u brzim tržišnim promjenama nema praznog hoda glede zapošljivosti. Cjeloživotno obrazovanje dobiva konotaciju funkcionalnog obrazovanja, jer su druga znanja, umijeća i sposobnosti, te stavovi i vrijednosti, u funkciji svijeta rada i poslodavaca. Liberalizacija tržišta rada na globalnoj razini je već pomakla vrijednosne preferencije stanovnika, osobito zemalja u razvoju, prema sekularno-racionalnim vrijednostima i vrijednosima samoizražavanja (URL 1.). Prevladavanje ekonomske paradigme s navedenim konceptom cjeloživotnog obrazovanja daje naslutiti da nesigurna i nepredvidiva budućnost mladih i radno sposobnih odraslih osoba postaje individualna odgovornost. Moralne i etičke odlike osobnosti koje idu s individualnom odgovornošću i otpornošću (na neizvjesne situacije u budućnosti) su samopoštovanje, samosvijest, samoregulacija (ponašanja, obrazovanog puta, odnos s drugima). One bi imale smisla kad bi svi ljudi jednako reagirali na financijsku nestabilnost, ostajanje bez posla, prihvaćanje migriranja zbog zapošljavanja (mobilnost), izlaganje članova obitelji takvoj nesigurnosti ili odlučivanje na obiteljski život. Takve nesigurnosti mogu utjecati na psihičko i mentalno zdravlje koje prema današnjim podacima nikoga ne može ostaviti indiferentnim. Prema UNICEF-om izvješću (2021.) u Europi svako peti dječak u dobi od 15 do 19 godina pati od mentalnih poremećaja; djevojčica iste dobi s mentalnim poremećajima je 16 %. Anksioznost i depresija su dijagnoze devet milijuna djece u dobi od 10 do 19 godina u europskim zemljama.

Uzroci su različiti, a jedan od njih su nesigurnosti i pritisci koje mlađa djeca ni ne znaju uvijek artikulirati. To su također problemi s kojima se nose obitelji i škola.

6. Zaključak

Sustavno obrazovanje je, kako i sam naziv pokazuje, proces poučavanja i učenja djece i učenika u formalnom obrazovnom sustavu, koji odgojno-obrazovno djelovanje temelji na zakonitostima razvoja djece i mladih. S društveno-političkim, gospodarskim i globalnim promjenama reforme obrazovanja nastoje slijediti globalne i europske vrijednosti koje će učinkovito odgovoriti *održivom* razvoju Europe i vlastitog društva. Rezultati WVS-a i EVS-a pokazuju dominaciju liberalizacije i postmodernizma, kao i ekonomske paradigme u sustavu obrazovanja na predtercijarnoj i tercijarnoj razini, što rezultira neravnotežom vrijednosti u odnosu na humanističke ciljeve. Brzina promjena odražava se na slabljenje suradnje obitelji i škole.

Iako svi čimbenici prihvaćaju jezik vrijednosti koji je sam po sebi pozitivan, realizacija vrijednosti u obrazovnom sustavu zahtijeva intenzivniji i sustavniji rad tijekom stjecanja temeljnih kompetencija, s posebnom posvećenošću „mekim“ i transverzalnim (trasformativnim) vještinama koje se ne mogu lako nadoknaditi u odrasloj dobi. Razvoj odlika osobnosti djece i mladi može biti učinkovit donošenjem moralnog standarda prihvatljivog obitelji i školi, kao i drugim čimbenicima bez obzira na kulturne i druge razlike. Povod tome mogu biti, među inim, podatci o društveno neprihvatljivom ponašanju mladih, mentalnom poremećaju djece i mladih, koji svima ukazuju da je najskuplje obrazovanje ono koje se bavi posljedicama propusta i loših učinaka različitih čimbenika.

Manje je vjerojatno da će cjeloživotno učenje, prema liberalnom pristupu i određenju, pridonijeti osobnom blagostanju ako ono ovisi isključivo o odgovornosti svake osobe na način da ona preuzima u svoje ruke vlastiti obrazovni put i zaposlenje u sve nesigurnijoj i neizvjesnoj budućnosti. Takav koncept cjeloživotnog učenja ne doprinosi stabilnosti vrijednosti sigurnosti, obitelji, roditelja i djece.

7. Literatura

- Baloban, J., S. Migles, K. Nikodem, S. Zrinščak (ur.) (2023). *Promjene vrijednosnog sustava u demokratskoj Hrvatskoj*. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Kršćanska sadašnjost.
- Baloban, J. (2005). *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
- Baloban, J., K. Nikodem, S. Zrinščak (ur.) (2014). *Vrednote u Hrvatskoj i u Europi, Komparativna analiza*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Europska komisija (2020). European Skills Agenda for Sustainable Competitiveness, Social Fairness and Resilience. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=9723&furtherNews=yes#navItem-1>. Posjećeno 12. prosinca 2022.
- Eurostat (2023). Early leavers from education and training, Statistics Explained, <https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/> Data extracted in May 2023. Posjećeno 30. lipnja 2023.
- Halman, L., T. Reeskens, I. Sieben, M. van Zundert (2022). Atlas of European Values: Change and Continuity in Turbulent Times, *European Values*. 1 (1). DOI: [10.26116/6p8v-tt12](https://doi.org/10.26116/6p8v-tt12).
- Halstead, J. M. (2005). Liberal Values and Liberal Education. U: Halstead, J. M., M. J. Taylor (ur.). *Values in Education and Education in Values*, Taylor & Francis e-Library, 2005., 15-30.
- Madelin, A. (1991). *Osloboditi školu, Obrazovanje a la carte*. Zagreb: EDUCA.
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (2011). *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. Zagreb.
- Ministarstvo znanosti, obrazovanje i športa (2017). *Okvir nacionalnog kurikuluma*. Zagreb. <https://mzom.gov.hr/UserDocImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi//Okvir%20nacionalnoga%20kurikuluma.pdf>
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2014). *Nove boje znanja, Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije*. <https://mzom.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Obrazovanje/Strategija%20obrazovanja,%20znanosti%20i%20tehnologije.pdf>
- Morin, E. (2002). *Odgoj za budućnost, Sedam temeljnih spoznaja u odgoju za budućnost*. Zagreb: Educa.
- New Narrative for Europe* (2013). Dostupno na https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/policy/new-narrative/documents/declaration_en.pdf. Posjećeno 9. siječnja 2023.
- Nikodem, K., G. Črpić (2014). O (ne)održivosti veza između povjerenja i demokracije. U: Baloban, J., K. Nikodem, S. Zrinščak (ur.), *Vrednote u Hrvatskoj i u Europi, Komparativna analiza*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- OECD (2022). *OECD work on EDUCATION & SKILLS*, Directorate for Education and Skills. Dostupno na: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/directorates/EDU/OECD-Education-Brochure.pdf/_jcr_content/renditions/original./OECD-Education-Brochure.pdf. Posjećeno 23. siječnja 2023.

- OECD (2021). *Embedding Values and Attitudes in Curriculum: Shaping a Better Future*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/ae22adcd-en>.
- OECD/European Union (2020). *Health at a Glance: Europe 2020: State of Health in the EU Cycle*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/82129230-en>
- OECD (2019). *Future of Education and Skills 2030 Concept Note*. Dostupno na: https://issuu.com/oecd.publishing/docs/e2030-learning_compass_2030-concept_notes?fr=xKAE9_zU1NQ. Posjećeno 18. veljače 2022.
- OECD (2018). *The Future of Education and Skills Education 2030: The Future We Want*. E2030 Position Paper. Dostupno na: <https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20.pdf>. Posjećeno 30. siječnja 2023.
- Šoljan, N. N. (1979). *Povratno obrazovanje: s posebnim osvrtom na švedski koncept*. Zagreb: Školska knjiga.
- UN (2023). *Times of Crisis, Times of Change: Science for Accelerating Transformations to Sustainable Development*. Dostupno na: https://sdgs.un.org/sites/default/files/2023-09/FINAL%20GSDR%202023-Digital%20-110923_1.pdf. Posjećeno 24. studenog 2023.
- UNICEF (2021). *On My Mind, The State of the World's Children 2021*, Promoting, protecting and caring for children's mental health, https://www.unicef.org/croatia/media/8446/file/Stanje_djece_-_Europa.pdf. Posjećeno 18. travnja 2022.
- Zajda, J. (2023). *Discourses of Globalisation, Cultural Diversity and Values Education*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-22852-0>. Posjećeno 24. studenog 2023.
- Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru (NN 22/13, 41/16, 64/18, 47/20, 20/21) - na snazi od 01. 01. 2021. do 26. 02. 2021., <https://www.zakon.hr/z/566/Zakon-o-Hrvatskom-kvalifikacijskom-okviru>. Posjećeno 24. studenog 2023.

Internet izvori:

- URL 1. World Values Survey, <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings>. Posjećeno 14. siječnja 2023.

THE (IM)BALANCE OF SOCIO-CULTURAL AND EDUCATIONAL VALUES

Abstract

Social and cultural values pervade every society, which implies value permeation of every educational system. The greater the value differences in social environments, the more educational policies are directed towards reform processes in their efforts by introducing new educational principles (European dimension of education, democratization of education, pedagogical pluralism) or new pedagogical concepts (intercultural education, inclusive education, citizenship education, etc.).

The latest European values data research results (*European Value Study*, EVS, 2017 - 2022) obtained from a survey questionnaire applied to a worldwide sample (*World Values Survey*, WVS, 2017 - 2022) and the value entanglement of traditional values versus secular-rational values and survival values versus self-expression values (URL 1.) are the basis for reflection on the value elements' complexity implications on relations between generations and reform processes in the formal education system in Republic of Croatia. The intensity of changes becomes the challenge of education for the future; the challenge to which the predictability of reform processes, as the backbone of the humane goals of education, is found in the balance of the legality of growing up, development, upbringing and education of children and young people and value-oriented social and cultural orientations.

Using a content-analytical approach, the author discusses the ways in which the value (im)equilibrium, due to the increasingly dominant economic dimension of education, reflects on systematic education, causing discontinuities in the laws of the integral development of children and young people. Since values are realized through relationships, and relationships are at the very core of the growth and development of children and students, the author points to a shaky balance of values among various educational factors.

Key Words: educational values, social-cultural values; systematic education, moral personality traits, lifelong learning